

Én kitalálom, te megírod

Egy 19. századi adalék az *Esti Kornél*hoz

Az *Esti Kornél* első fejezete az elbeszélő és a címszereplő barátságának története mellett a szöveg keletkezésének (illetve a fejezet alcíme szerint *Esti leleplezésének*) szempontjából is alapdokumentumként értelmezhető. A megállapodás szerint a majdan kiadott történetfüzér borítóján szerzői névként a történeteket lejegyző, az ezek másodlagos megmunkálásáért felelős *scriptor* nevének, címként pedig *Esti Kornél* nevének kell szerepelnie. Ezzel a megosztással válhat nyomszerűvé a szöveg „négykezessége”, miközben a tipográfiai kódoknak köszönhetően a tulajdonképpeni elbeszélő (a *dictator*) látványosan fölébe is kerekedhet a szerzői funkciónak: „jegyezd te [a kötetet]. Te tedd rá a neved. Viszont az én nevem legyen a címe. A címet nagyobb betűvel nyomtatják.”¹ Noha a szöveg kritikai kiadásának gazdag jegyzetanyagában két megjegyzés recepciótörténetileg is visszaigazolja Kosztolányi és Cholnoky Viktor hőstípusainak (*Esti Kornél*nak és *Amanchich Trivulzió*nak) hasonló jegyeit,² utóbbi szerzőnek egy eddig folyóiratban lappangó szövege más megvilágításba helyezheti a kapcsolatot, illetve ráerősíthet erre.

Cholnoky első *Trivulzió*-történetének az általa szerkesztett *Baltoni Hírlap* 1899. január 11-i számának tárcarovatában olvasható *Császárságom története* című szöveg tekinthető. Bár a szöveg még csak egy egyes szám első személyű *névtelen* elbeszélőt szerepeltet, a történet későbbi, más címmel ellátott szövegváltozataiban már nevének nevezett mesélő formálódik azzá a *Trivulzió*vá, aki kalandjaival a szerző elbeszélés-köteteibe is bekerül. Az 1910-es *Tammúz*ban négy, az 1912-es *Az alerion-madár véreb*-ben három, az 1913-as (posztumusz) *Néhusztán meséiből* című kötetben egy darab,

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél*, s. a. r. TÓTH-CZIFRA Júlia – VERES András, Kalligram, Pozsony, 2011, 29. (Kiemelés – W. A.) Kérdéses, hogy mennyiben tekinthető az utasításként újrafogalmazott szabály elleni vétségnek az ettől eltérő formátum. Vajon mennyiben fogalmazza újra az *Esti Kornél* lejegyzési-szerkesztési elveit a tipográfiai kód? A Szépirodalmi Könyvkiadó 1966-os kiadásának borítóján a szerzői név és a cím ugyanolyan betűméretű, a Partvonal Kiadó 2007-es kiadásán a szerzői nevet nagyobb betűtípussal szedték, míg az Európa Kiadó 2009-es kiadásán szintén ugyanolyan a betűméret, igaz, itt a szerzői nevet csupa nagybetűvel szedték. Ez utóbbi megoldás némileg árnyalja *Esti* – egyébként helytálló – véleményét: a tipográfiai kód ugyanis nemcsak a betűk eltérő méretezésével képes elkülöníteni az információ egyes egységeit. Összességében azonban megállapítható, hogy az *Esti Kornél* a könyvnyomtatás kontextusában a betű medialitásának szintjére képes transzponálni az első fejezet megállapítását, míg ez a jelentésréteg az online szövegtérben (ahol az elsődleges cél az adatként vagy információként olvashatóvá tett szöveg mellett az ennek széleskörű és akadálymentes elérése érdekében tett protokollok biztosítása) nem feltétlenül érzékelhető.

² Kenyeres Imre és Király István kijelentéseiről van szó (*Uo.*, 520., 683., 761.) Kosztolányi és Cholnoky kapcsolatához lásd még LENGYEL András, *A „kifordult tény”. Egy modernitásalakzat geneziséhez. Kosztolányi, Cholnoky Viktor és A Hét*, Forrás 2011/1., 40–60.

Trivulziót szerepeltető szöveg jelent meg. Ez a jelenleg ismert, tizenhat szövegből álló Trivulzió-sorozat fele, de a képletet bonyolulttá teszi, hogy a csupán folyóiratban megjelent szövegek közé odasorolhatók a kötetben megjelent szövegek – sok esetben eltérő – korábbi szövegváltozatai is. Cholnokynak több olyan hasonló figurája ismeretes, akiket több szövegben is szerepeltetett (Dénes, Laád Bulcsú, Néhusztán), de Trivulzió az egyetlen, aki – a *Tammúzban*, *Trivulzió kalandjai* címen – önálló ciklust is kapott.³ A Trivulzió-történetek alaphelyzete hasonló: a narrátor találkozik Trivulzióval, aki egy pohár grog mellett belekezd újabb történetébe, amelyet sokszor csak újabb italok elfogyasztását követően hajlandó folytatni, majd befejezni. Ezekből a szövegekből hiányzik az *Esti Kornél*ban olvasható megállapodás, azaz nincs olyan keretszerződés, amely megszabná a szövegek lejegyzésének majd publikálásának szabályait, de a lejegyzői feladatokat ellátó első személyű (névtelen) narrátor, illetve az írás anyagát szolgáltató Trivulzió szerepkörei az *Esti Kornél* alapképletére emlékeztetnek.⁴

Cholnoky 1893-ban publikálta két részben *Höscsinálás* című írását, a szöveget pedig felvette a két évvel későbbi (többnyire fordításokat tartalmazó) első kötetébe, a *Füstkarikákba* is. Feltételezhető, hogy a szöveg a Trivulzió-szövegek előtanulmányaként is olvasható, de legismertebb főhőse történeteinek konkrét megszövegezése előtt több esetben is „tesztelte” elképzeléseit (a néhány későbbi, már az 1900-as években írott szövegben megjelenő Turulkeőy Oktávot, vagy a ritkábban feltűnő Wurm-drucker Tóbiást például először 1896-ban szerepeltette).⁵ Ebből a korszakból származik *A kétszívű ember*, a Veszprémmegyei Lapok 1897. november 25-ei számában Pelárgus álnéven megjelent írás (a beazonosítást segíti, hogy az álnevet Cholnoky még a 20. század első évtizedében is használta). A szöveg a következő (az eredeti helyesírást helyenként módosítottam):

³ Köztük a *Trivulzió szeme* című központi szöveggel, amely *Az emberevők között* címmel már 1903-ban megjelent. Ehhez lásd WIRÁGH András, *Szemesnek áll a világ? A metonimikus szervezethez nyoma* Cholnoky Viktor *Trivulzió szeme című novellájában = Az olvasás labirintusában. Tanulmányok Eisemann György hatvanadik születésnapjára*, szerk. BEDNANICS GÁBOR – HANSÁGI ÁGNES – VADERNA GÁBOR, Ráció, Budapest, 2013, 494–508. (A tanulmány néhány kijelentése javításra szorul, ugyanis időközben kiderült, hogy a kötet egyik Trivulzió-története sem tekinthető első közlésnek. A 495. oldalon olvasható megállapítással szemben tehát a *Taddeusz lovag vacsorája* és *A máltai láz* korábbi megjelenései is ismeretesek. Továbbá eddig, a fentebb említett 1903-as szöveg megtalálásáig *A felszemű ember* című szöveg 1904-es megjelenése számított a *Trivulzió szeme* első változatának.) Bár a *Néhusztán meséiből* című posztumusz kötet szerkesztője – több, drámaformában írt jelenethez hasonlóan – egymás mellé rendelte a Néhusztánhoz köthető szövegeket, ezek szerialitása nem párosul a ciklus olyan hagyományos ismerveivel, mint a cím, illetve az ebből fakadó keretezettség.

⁴ Cholnoky Viktorhoz és a Trivulzió-történetekhez, ezen belül is az *Esti Kornél*-ciklussal való hasonlósághoz lásd OROSZ Magdolna, *Utazás kultúrák között. Interkulturális mozzanatok Cholnoky Viktor Trivulzió-novelláiban = Induló modernség – kezdődő avantgárd*, szerk. BEDNANICS GÁBOR – EISEMANN György, Ráció, Budapest, 102–122.; WIRÁGH András, *Egy metaszöveg megkonstruálásának filológiai alapvetései és elméleti továbbgondolása. Kísérlet Cholnoky Viktor Trivulzió-történeteinek újrendezésére = Uo.*, 73–101.; GINTLI Tibor, *Hagyomány és újítás Cholnoky Viktor prózájában*, *Literatura* 2008/4., 415–422.; Uő., *Trivulzio és Esti Kornél*, *Literatura* 2011/3., 228–237.; FÖLDES Györgyi, „Papirosból készült házak”. *Cholnoky Viktor szövegvilága*, *Alföld* 2014/6., 77–83.

⁵ Az utóbbi idők legfontosabb idekapcsolódó filológiai felfedezése, hogy Lengyel András rábukkant Trivulzió mintájára, Amanchich Antonióra A Hét egyik cikkében. LENGYEL András, *Az Amanchich-novellák névadója. Cholnoky Viktor poétikájának kérdéséhez*, *Híd* 2012/10., 70–76.

I. Ki az a Sligorák Anasztáz?

Minden írói műfogás, az érdeklődésnek minden mesterséges felcsigázása nélkül egyszerűen megmondom, hogy Sligorák Anasztáz az én legjobb barátom gyermekkoromtól fogva. Önfeláldozó barátsággal viseltettünk egymáshoz már az iskola padjaiban. Megosztottuk mindenünket. Ő csinálta meg a magyar gyakorlatokat: én kaptam jelest. Planimétriai óra alatt én kummogtam: ő kapott pofont. Egy szóval mindent megtettünk egymásért és még most is megteszünk.

Barátságunk zavartalanul tart és ennek köszönhetik olvasóim az alábbi történetet.

Mert ezt a történetet nem én mondom el, hanem Sligorák Anasztáz. Vele történt meg, ő felelős érte, legyen övé a dicséret és dicsőség ha a kétszívű ember története tetszik, de az övé legyen a szégyen is, ha nem tetszik. Én mosom a kezeimet, én nem tudok semmiről semmit, én olyan ártatlan vagyok az egész dologban, mint egy ma született balerina.

Tehát... Sligorák Anasztáz szól:

II. Az én lakásom

Az én lakásom áll három falból, egy ablakból, négy köteg feketeteretkből, 18 keleopterából, két csomó számlából, egy Veszprémvármegyei naptárból és három tuczat szerelmes-leveléből. Mellékesen a lakásomhoz tartozik még egy ágy és egy vaskaszli is.

Az ágyban aluszom, a vaskaszlin mosdom. Néha, viharos éjszaka után, megfordítva is történik.

A feketeteretkből én táplálkozom, a poloskopterák belőlem táplálkoznak. Így ezen állatok per mopsz feketeretket esznek. Billiárdozni tudók előtt felesleges megjegyeznem, hogy a mopsz én vagyok.

A szerelmes leveleket én írtam időszakonként felmerülni szokott ideáljaimhoz, de nem merem elküldeni. A számlákat időszakonként felmerülni szokott hitelezőim írták énhozzám, de el merték küldeni.

Ez lakásom belsősége. A külsőségeket nem fogom ilyen részletesen feltárni, csak egy nevezetes és rémületes külsőségről emlékszem meg és ez a „Gyulus”. A rettentő Gyulus, aki olyan, mint a mesebeli lánc, amelyet ha letesznek, ha felvesznek, mindig sír. De mégsem olyan. Mert Gyulus nem sír, ha felveszik, vagy leteszik, hanem ordít, illetve bög. És ezt nemcsak akkor teszi, ha felveszik, vagy leteszik, hanem egész nap. Ha jó kedve van: bög; ha rossz kedve van: még jobban bög; ha megcirógatják: ordít; ha pofon vágják: még jobban ordít. Közben csak akkor tartván művészi szüneteket, mikor célirányosnak látja épen az ablakom alatt rögtönözni illemhelyet.

Miután lakásomat bemutattam és Gyulust szabadon elővezettem, rátérek történetemre.

III. A történet

Egy reggel, a felkelést megelőző kellemes percekben két dolgon törtem a fejemet. Az egyik az volt, hogy miért találták ki a füstnélküli puskaport, mikor a puska-
por nélküli füst már régen ki van találva? A másik pedig az, hogy ha vannak cím-
zetes püspökök és felszentelt püspökök és viszont vannak címzetes kir. táblai
bírák: miért nincsenek akkor felszentelt kir. táblai bírák is?

Mellékesen volt még egy harmadik gondolatom is. Ez némileg a földrajzzal
függött össze. Azon gondolkoztam ugyanis, hogy milyen rossz lehet Velencében
a Canale grandén lakni. Hiszen, ha valaki ott pl. egy harmadik emeleti ablak-
ból kipottyanyik, egyenesen a vízbe esik és könnyen bele is fulladhat.

Egyik problémámon sem állapodtam még meg, mikor az udvar felől nagy
lárma hangzott be hozzám, túlkiabálva Gyulust, aki éppen akkor bömbölte
a reggeli hét órát.

– Hozzák, hozzák! Itt hozzák!

Megismertem szobaszomszédomnak, Weltkugel Enguerrandnak a hangját,
aki lázas izgatottsággal jelezte a házban lakó hölgyközönségnek, hogy valamit,
vagy valakit hoznak.

– Tessenek kijönni. Itt lesznek mindjárt! zengett tovább Weltkugel.

– Hol van? hol van? hallatszott ekkor vékonyabb-vastagabb női hangokon.

– Ki az? mi az? kiabálták össze vissza a tudatlanabbak.

– Kicsoda? Hát az akasztott ember! Itt jön már e!

– Jön? Hát tud menni?

– Dehogyan tud. Hiszen meghalt.

– Miben?

Erre a naiv kérdésre nem felelt az én szomszédom, hanem elmondta, hogy
az az ember felakasztotta magát, mert két szíve volt.

– Hogyan, két szíve volt?

– Igen. Jobbról is egy, balról is egy. Azért ivott szegény annyit.

– Mit, sokat ivott? Akkor talán két torka is volt, nemcsak két szíve!

– Dehogyan is, világosította fel Weltkugel a közbeszólót. Azért ivott annyit,
mert attól félt hogy a halála után spirituszba teszik.

– Aha, hozzá akart szokni!

– Aztán meg a felesége is megcsalta.

– Nem volt neki elég, hogy két szívvel szerette?

– Nem. Egy harmadik is kellett neki.

– Hja, ja, sóhajtott közbe mélabúsan egy idősebb asszonyság; a szerelem-
hez nem csak szív kell.

– Nemzetiszínű zsinórra kötötte fel magát, vette át ismét a szót Weltkugel.

– Ó, ó!

– De előbb elvágta az ereit.

Ezután szomszédom részletesen elmondta a kétszívű ember történetét. El-
mondta, hogy nem volt igazán két szíve, csak ő maga gondolta ezt. Elmondta,
hogy hogyan csalta meg a felesége és hogy mennyit ivott meg egy nap a kétszívű

ember. Részletesen vázolta az önfelakasztás körülményeit és végre beszédét egy kis erkölcsi értelmű kriával fejezte be, amelynek tartalma volt:

- a) Az öngyilkosságról általában.
- b) A felakasztásról, mint olyanról.
- c) Általános megjegyzések a patológiai morál és az alkalmazott etika köréből.

Gyulus kísérte zenével az előadást és mivel az édes anyja háromszor vágta pofon, észrevettem, hogy itt az idő a felkelésre.

Hogy hogyan függ ez össze?

Nekem 9 órakor kezdődik a hivatalom, Gyulusnak pedig 9 órakor kezdőd-nék az óvoda. Én elmegyek a hivatalba mindennap, de Gyulus már szeptember elejétől fogva makacsul megtagadja az óvodába való járást. Az anyja már nem is kényszeríti rá, csak mikor eljön az ideje, akkor – mintegy intőjelül – háromszor pofon vágja. Ezek a pofonok azt látszanak mondani:

– Látod, te semmirekellő, akasztófavirág! Más derék gyerek *ilyenkor* megy az óvodába!

Mikor tehát Gyulus anyja elütötte fián a kilenc órát, én pontosan felkeltem és bementem a hivatalomba.

IV. Befejezés és morál

...Eddig írta meg Sligorák Anasztáz a tárcát, aztán átnyújtotta nekem a kéz-iratot. Végigolvastam.

– Nos, nos? és a befejezés?

– Az nincs.

– Hogyan?

– Arra kértél, hogy írjak helyetted tárcát.

– De a vége!

– Ajándék tárcának ne nézd a végét.

– De hát te, te tudsz ilyen hülyeséget írni, akinek a magyar gyakorlatai mindig jelesek voltak?

– Tanuld meg, hogy a magyar gyakorlat semmi összefüggésben sincs az irodalommal. Sőt hidd el, hogy azok, akik az iskolában igen jó magyar gyakorlatokat csináltak, felettébb rossz tárcákat fognának írni. Az igazi jó tárcákat azok írják, akik az iskolában a gyakorlataikat elégségesre csinálták meg.

Szólt és távozott.

Tanulság: Sligoráknak igaza van.

A rövid szöveg – részint *befejezetlensége okán* – kissé idétlen magja óhatatlanul a narratív keret fontosságára tereli a figyelmet. Ráadásul nemcsak Sligorák Anasztáz töredékes története vonatkoztatható egy, a címben jelölt figurára: a furcsa narrátori megosztottság – az *Esti Kornél*hoz hasonlóan – felveti annak gyanúját, hogy a látszólag két hús-vér személy valójában két eltérő *személyiséget* takar. (Persze ilyen szempontból a kétszívűség „csupán” metaforának tekinthető, igaz, az elmesélt történet

öngyilkosa esetében is inkább figuratív játékról lehet szó.) A szöveg sokkal inkább önmaga megíródásának története, mintsem a klasszikus értelemben vett narratíva – önreflexív írásaktus, mintsem olyan történet, amely az olvasó belehelyezkedésének mind ideálisabb feltételeit megteremtve önnön textualitásáról terelné el a figyelmet. Bár a narratív alaphelyzet látszólag egyértelmű (a tulajdonképpeni szerzői funkció Anasztázhoz rendelhető, míg a beszélő a lejegyzésért és közzétételért felelős cenzori feladatköröket látja el), a szöveg végső, publikált változatának kéznyomai csak egy- más takarásában rajzolódnak ki.

Szemben a Trivulzió-történetekkel vagy az *Esti Kornéllal*, itt nem lehet szétválasztani a mesélés és a végső rögzítés fázisait. A felvezetés szerint az Anasztázzal megtörtént esetet maga a jó barát *mondja el*, viszont a zárlat egyidejűleg tudósít az elmesélt történetet tartalmazó papírlap *átadásának* aktusáról is. Nem egyértelmű, hogy *A kétszívű ember* a lejegyzést, vagy a végigolvasást akarja-e elsősorban szinkronizálni. Hiszen a bevezetéssel szemben a zárlatban nem esik szó mesélésről vagy elmondásról: „Eddig írta meg Sligorák Anasztáz a tárcát, aztán átnyújtotta nekem a kéziratot. *Végigolvastam.*” A szöveg nemcsak a történet Anasztáz általi leírásának, illetve a másodlagos rögzítés aktusát vonja össze, hanem rögzíti az olvasás tapasztalatát is. Ez az eldönthetetlenül a szöveg metanarratívájának szintjén játszik rá a Pelárgusnak nevezhető narrátor és az Anasztáz közötti viszonyt strukturáló khiasztikus ellentételezésre. Ahogyan az először 1933-ban megjelenő könyv címdalán szereplő nevek (a *Kosztolányi Dezső* és az *Esti Kornél*) sem képzelhetők el egymás nélkül (legalábbis ami a novellafüzér geneziséét illeti), úgy *A kétszívű ember*, de távolabbról a Trivulzió-szövegek horizontján is kooperációra van szükség, hogy a szöveg megjelenhessen, illetve olvashatóvá válhasson. Bár Cholnoky szövegének záró tanulsága is kétféleképpen értelmezhető (a tárca rossz, amennyiben Pelárgust, és jól sikerült, amennyiben Anasztázt tekintjük a szerzőjének), ez az ambivalencia látványosan demonstrálja egy instabil szerzői funkció mozgásterét, amely – a klasszikus-romantikus hasonmás-poétika transzponálásaként – hozzájárul az írásaktusok közegében felszámolhatatlan kettősségeket tematizáló „írói alteregók” (Trivulzió, Szindbád, Esti Kornél, Rembrandt stb.) térnyeréséhez.

Bár Cholnoky Viktor a továbbiakban nem aknázza ki markánsan *A kétszívű ember* narratív kerete által „felkínált” lehetőségeket, az *Esti Kornél* látványosan színre viszi ezt.⁶ Miközben persze a Trivulzió-történetekre áthagyományozódik az 1897-es szövegben is olvasható (régebből ismeretes, sőt tradicionális) gesztus, amelynek nyomán a lejegyző áthárítja a hitelességgel kapcsolatos felelősséget a forrásként funkcionáló adatokra vagy adatközlőkre. A legnyilvánvalóbb kapcsolat az először 1905-ben megjelent *A sapkaszél* című szöveg felvezetésében olvasható: „Emlékszel-e még, olvasóm, az én régi jó barátomra [...]? Amanchich Metell a neve és akár emlékszel rá, akár nem, elmondok róla egy újabb történetet. Akinek tetszeni fog, dicsérjen meg érte engemet,

⁶ Néhány esetben tematizálódik a mesélő és a lejegyző közötti viszony, de ez nem tekinthető konzekvens eljárásnak. Vö. például a következő felütéssel: „Ólomlábú mondanivalóimnak szárnyas szavú pilótája, Amanchich Trivulzio, a kalandor a minap megint összetalálkozott velem.” CHOLNOKY VIKTOR, *Kökküregén kán fogai* = *Uő.*, *Az alerion-madár vére*, Franklin, Budapest, 1912, 170.

akinek pedig nem tetszik, szidja össze – Amanchich Metellt. Mert ha a dolog mulatságos: én írtam meg; ha ellenben unalmas: Metellel történt.”⁷ Igaz, itt a hitelességfeltétel elsősorban a szórakoztatás kritériumába olvad be.

Az *Esti Kornél* első fejezetében olvasható megállapodás szerint Esti Kornélban (és írásaktusaiban) egyúttal a „javíthatatlan romantika” is inkarnálódik, és itt fontos hangsúllyal bír a *javíthatatlanság*. Ezek szerint az írópartner által alkalmazott sztenografikus és erősen kalkulatív („felezős”) *lejegyzőrendszernek*, amely a „kevés dísz, kevés szó” ismérvét követve legalább ennyire az adattömörítés ökonómiájának is adózik, részben érintetlenül kell hagynia Esti kalandjait. Végére is, Esti Kornél nemcsak „úti élményeket”, hanem „regényfejezeteket” szállít partnerének, amelyeknek csak egy szorgos, a fejezeteket összefűző, ezek kohézióját biztosító munkatársra van szüksége, hogy könyv álljon össze belőlük. Az *Esti Kornél* esetében a szerzőség klasszikus felfogása helyett egy olyan *összetett szerzői funkció* körvonalai rajzolódnak ki, amely ugyanakkor a bevont személyiségek redukálhatatlan egymásrautaltságához vezet: az a vélemény, hogy Sligorák Anasztáznak vagy Esti Kornélnak „igaza van” csakis a (már) illuzórikus szerzői névhez kötődő írásjelenetek függvényében cáfolható, vagy erősíthető meg.

⁷ CHOLNOKY Viktor, *A sapkaszél*, Budapest 1905/283., 2. Maga Trivulzió is tekinthető „kétszívűnek”, már amennyire neve az olasz-szláv „kvarneró-kreolságot” egyesíti. Vö. CHOLNOKY Viktor, *Trivulzió szeme = Uő., Tammúz*, Franklin, Budapest, 1910, 82.